

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

**Probe Von Theologisch-Philologischen Anmerckungen
Über Verschiedene Stellen Der Heil. Schrift Und Andere
wichtige Materien**

Fischer, Johann Rudolf

Zürich, 1739

XXXIII. Praelectio Literaria.

urn:nbn:de:gbv:45:1-8346

XXIII.

Praelectio Literaria.

Habita

Ad D. 29. Martii MDCCXXXVII.

Speciminis Loco,

Pro

Cathedra Eloquentiæ & Historiarum

Bernensi rite Consequenda

Ad. Inscription. Wetting.

DEÆ ISIDI TEMPLUM A SOLO

L. ANUSIUS MAGIANUS

DE SUO POSUIT VIR AQUEN-
SIS B.

AD CUJUS TEMPLI ORNAMENTA

ALPINIA ALPINULA CONJUNX

ET PEREGRINA FILIA - - X. C.
DEDERUNT

L. D. D. VICANORUM.

*Amplissimi Proceres! Spectatissimi Academia
Curatores!*

*Venerabilis Domine Decane! Magnifice
Domine Rector!*

*Venerandi Sacrorum Antistites! Clarissimi
Omnium Facultatum Professores!*

*Auditores Denique Omnium Ordinum Præ-
nobilissimi, Eruditissimi!*

SI unquam inopinati quid mihi accidit, ^{Prafamea}
sane hoc est, quod hac ipsissima hora, ^{histori-}
Jubente ^{cum.}

Jubente ita Illustris ac Præpotentis hujus Reipublicæ Senatu XXVII. Virali, indicto hoc ipso temporis articulo, coram tam splendido compaream Auditorio, ad rationes studiorum meorum reddendas, pro consequenda, si nil obstaret, Eloquentiæ & Historiarum in Patria hac urbe cathedra. Erat ultima Novembris anni præterlapsi (†) qua pro-

(†) Den 30. Nov. 1736. bekame ich die un-
 vermuthete Nachricht von meiner Nomina-
 tion zu der Wahl vor bemeldtes vacant ge-
 wordenes Catheder. Bis den 15. Febr.
 1737. als den Tag meiner Abreise hatte ich
 mit Erhaltung meiner Dimission und Zer-
 störung meiner Haushaltung u. Geschäfte
 vollauf. Die, mit zweyen Haupt-Lebens-
 Gefahren vor mich und die meinigen beglei-
 tete verdriessliche und kostbare Reise dauerte
 bis den 19. Martii. Den 29. ejusd. gieng
 meine Probe vor obbemeldtes Catheder vor
 sich; Innert welcher zehen tagigen zwischen-
 Zeit ich mit Bewillkommung der meinigen
 und anderer guter Freunden so viel zu schaf-
 fen hatte, daß mir nicht einmal so viel Weile
 übrig bliebe, meine zerstörte Gedancken zu
 sammeln, und mich im geringsten zu erhohlen.
 Wer nun alle diese damal unvermeidliche
 Umstände bey sich selbst vernünftig überlegen
 thut, der wird leicht können schliessen, daß
 innert einer so kurzen, mit solchen Umstän-
 den begleiteten Zeit, nicht einmal vom besten
 Literator, etwas taugliches von einer so pe-
 niblen Probe, wie die pro Cathedra bey uns
 de

propter insolitam, ac fere inauditam, universi Cleri Marchici, tam Reformati, quam
Lu.

de jure sind, mit einigem Schein der Billigkeit könnte gefordert werden. Da aber dessen ohngeachtet, wider mein selbst eigenes Vermuthen, die meinige dergestalt abgelauffen, daß ich mich derselbigen nichts zu verschämen gehabt; so fließet daraus klar, daß es nichts weniger als human gehandelt ware (ohngeachtet man doch eben damal vor die Profession Human. Literar. disputirte) da man meine abgelegte Probe dergestalt durchzuhecheln gesucht hat, daß weder Ziel noch Masse darinn zu erblicken ware. Denn gesetzt, die Probe wäre so elend abgelauffen, wie man solches ausgestreuet (da ich hingegen Gott Lob! von unserm Senatu Academico damal genug in meiner Unschuld gerettet worden bin) so wäre ich, wegen obbemeldten Umständen, viel eher Mitleidens als Bestrafungswürdig gewesen. Indessen haben eben diejenige, welche sich ihres lieblosen Urtheils gegen mich schuldig gemacht, dennoch leiden und verdauen müssen, daß unser *Senatus Academicus* der damaligen ersten Probe, nach Recht und Billigkeit, den Vorzug vor allen andern gegeben hat. Zu welchem Urtheil aber dieses Tribunal niemanden von uns übrigen zu kräncken begehret hat; sintemal judiciöse Leute wohl wissen, daß es in der Gelehrtheit und Wissenschaften gradus giebet, wie in allen Sachen, und daß es gar leicht wiederfahren kan, daß eben nicht Ungelehrte durch irgend
einen

Lutherani, a *Potentissimo Borussorum Rege*, prægnantissimas ob rationes, indictam lulationem,

einen Zufall leichte können den unglücklichen Proben (insonderheit wenn sie nach aller Schärffe des ungetränkten Kriegs-Rechten nach deren Institution gehalten werden) unterworfen seyn; Sinegegen daß es unmöglich seye, eine dergleichen harte Probe recht Pflichtmässig abzustatten, wenn man nicht einen recht grossen und starken Fonds von einer ungemein grossen und weitläufftigen Wissenschaft und Gelehrtheit besitzen thut. Diese Distinction dictirt mir meine Logica Naturalis, denn Artificialem besitze ich keine, als der ich in der Philosophie niemals bin beschlagen, dennoch aber auch nicht vernagelt worden.

Indessen communiciere ich hier meinen Lesern meine damalige Prælection und zwar so unverändert etliche wenige Umstände ausgenommen, wie sie damalen in meinen confus. n Umständen von mir ist aufgesetzt und gehalten worden. Es ist ein vieles, ich gestehe es unverholen, daran auszufehen, wäre mir auch ein sehr leichtes gewesen, solche besser auszuarbeiten, welches ich aber aus der Ursache unterlassen, weilen das beste, was man in solchen Sachen producieren kan, nichts als liederliche Muthmassungen sind, die man so geschwind umstossen, als zu Papier bringen kan. Und halte ich überhaupt davor, daß, so lang in dem theuren und unschätzbaren Wort Gottes noch Stellen übrig sind, die aller unser Aufmerk-

tionem, Berolini Marchiæ Metropoleos
versans; *inexpectatas certissime, cujus rei Deum
testem*

mercksamkeit aufbieten, es eine sträfliche und
sündliche Sache seye, die edle und kurze
Gnaden-Zeit von deren Verlust wir müssen so
scharffe Rechnung geben, mit solchen eiteln
Dingen zu verderben und zuzubringen. Der
gelehrte Leser wird aber auch nicht übel neh-
men, wenn ich ihme meine Theses, worüber ich
in meiner Probe disputieren müssen, so un-
verändert mittheile, als ich sie empfangen;
die mit einem * bezeichnete sind von meinen
Herrn Opponenten angegriffen worden. Sie
lauteten also:

- Resp. i. Quid fuerit apud Romanos Colle-
gium Utriculariorum? *
2. Convenientne inter se Cycli Laconici &
Macedonici?
3. Num Archontes Atheniensium fuerint annui?
4. Æs grave Romanorum, fueritne æs
cusum?
5. Gehon fluuius an idem sit ac Nilus? *
6. Quid Veteres per Camineutas intellexerint?
7. Lares & Penates veterum num inter se
convenient, & si quædam inter illos
distinctio, quænam illa sit?
8. Quid sit Idolium Myobarum (Myobar-
bum) apud Ausonium?
9. An Ophir sit Topazus insula Arabica?
10. Ubinam Insula Cerne, priscis memo-
rata ponenda sit?
11. Quare usus carmium a Pythagoricis
fuerit prohibitus? *

testem habeo accepi in eis nuncium, me ad hoc munus Professorium ambiendum fuisse designatum a Ven. D. Dachs, Vigilantissimo nostræ Metropoleos, & Classis ejusdem Antistite; Ipsissimo illo momento, quo rediens e concione disertæ Cel. & Erud. Elsneri, ad Jesaj. 40: 1. in Templo Cænobiali habitata, ædes petebam, more solito ad prandium ibi invitatus, Ill. Domini de Beville, Ducis cohortis in copiis Borussicis, Fortis & Prudentis, Com-Patris, mei & meorum amantissimi.

Ejusmodi nuncius, ut verum ingenue fatear, primo obtutu, mihi quævis alia tum animo agitati, erat lætus, gloriosus & gaudium, juxta Spræam deambulans, subridens, in sinu fovebam & vultu gerebam. At inter ipsissimas prandii illius confabulationes, & sermones, eadem Vespera cum Viro Prænobil. & mihi amicissimo D. a Scharden (Candidato tum temporis Regio, Pastore nunc Herfordtens. Vigil. Facund. & Erud.) cujus hospitio tum temporis benigne fruebar, habitos, mentem meam, magis magisque stupentem, curæ bene multæ, tenebant suspensam, sollicitam,

an-

-
12. An fragmentum *Petronii* Albæ Græcæ repertum sit genuinum? *
 13. An detur progressus in Logica probabilium sine cognitione algebrae?
 24. Num Logica sit scientia practica?
 15. Quodnam sit veritatis criterium? *
 16. Quinam sint articuli fundamentales? *
 17. An Reformati non babeant Judicem Controversiarum Visibilem? *

anxiam, hinc inde fluctuantem. Varia mihi obversabantur eventu comprobata incommoda; *Dimissio Regia & Exauctoratio*, pro re nata, nimias moras nebens; *Præparatoria ad Reditum*; *Iter ipsum* 130. *Milliarium* (& quidem media in hyeme, qua ipse durus quiescit miles) per saxa, per montes, per loca prærupta, per nives, & si qua horrida alia, & penuria temporis; Hæc, hæc me ancipitem, & totam rem dubiam reddebant, an unquam eventus responsurus esset votis; At omnia hæc difficillima obstacula Vicit gloria obsequii (& fallacissima spes, impossibilitatem ipsam vane ridens); Adfuit mihi meisque, gratiosa sua tutela, Benignissimum Numen, meque, ut ipsimet coram videtis, sospitem salvumque ad Patrios reduxit Lares. Sit Nomen ejus Benedictum!

Ea nunc res agitur, hoc Saxum vol-
vendum, ut hac hora, in edendo specimine
pro Cathedra vacante, incipiam a prælectio-
ne, cujus materiam præscriptam exhibet *In-*
scriptio illa Pagi Wettingensis, Vicini Helvetica
Civitati Aquensi, Thermis saluberrimis & cele-
bratis, Rebellionis A. 1712. & Pacificatione
Carolus VI. Imperatorem Romanum inter
& Ludov. XIV. Galliarum Regem A. 1714.
haud incelebri. *Inscriptio* sic sonat.

Deæ. Isidi. Templum. A. Solo. L. Anu-
sius. Magianus. De. Suo. Posuit. Vir. A-
quensis. B. Ad. Cujus. Templi. Ornamen-
tum. Alpinia. Alpinula. Conjunct. Et. Pere-
*grina. Filia. * C. X. * Dederunt. L. D. D.*
Vicanorum.

§ 2

Ne

Ne indubiam expectetis *Aud. Prænobil. Erud. Inscriptionis* hujus explanationem; Ævo nimis vetusto, a nostro nimio hiatu distincto, lapidibus & edaci temporis fuit credita, quam ut ulli alii rei præter Levi-
 usculæ conjecturæ locus supersit ullus, modeste ipsomet id agnoscente *Cel. nostro Viro, Rei Literariæ Promotore strenuo, in Erudita sua ad hanc Inscriptionem Disquisitione Critica, inserta Tom. I. Part. X. Antiq. Novor. Tigur. mecum benevole communicata, at severa Lege ita in usus meos convertenda, ne apud ipsos iniquissimos rerum arbitros in minimam incidam plagii literarii suspicionem. Excursus inutiles sollicite evitando Brevitatis ero studiosissimus. Adsit modo Benignissimum Numen, & Vos mihi animum præbeatis *Aud. Prænobil- Erud. benevolum, nec minus attentum.**

Origo Divinitas, cui fanum Wettingense dicatum, est *ISIS*. Famosa illa Ægypti, quid **Supersti-** tum, est *ISIS*. Famosa illa Ægypti, quid **tionis Æ-** ni universi Orbis Patrona. Paucis tangen- **gyptiacæ.** da origo Idololatriæ hujus Chamicæ, quæ ortum & fontem ex parte debet defectui, literarumque ignorantia post tempora Diluvii, etenim, quæ de Columnis Sethi gariuntur, inter fabulosa censenda esse, dudum demonstrarunt emunctæ naris Viri. Defectum hunc literarum Ægyptii sublevare studebant figuris suis emblematico-hieroglyphicis, Universum Mundi, quo quo patebat, systema, æternas naturæ Leges, & ejus stupendos effectus, Virtutes, Vicia, ipsamque Religionem sub certis exprimentes externis signis. Egregium institutum! At

At tale, quod non diu post in poenitendos degeneravit abusus, facundaque mater extitit execrandæ hujus populi superstitionis, deridendæ ab ipsis Paganismi defensoribus; Hinc, hinc lerna illa malorum, qua imperitiores, rudes, incauti, subdolis sacrorum Ministris exceptis, pro Junone umbram, pro thesauro carbones arripuere. Ita factum in cultu *ISIDIS*, Ægypti Patronæ, quæ perhibetur esse Jovis Ægyptii Filia, Osiridis soror & conjux.

Ejus imago Sindone tegitur, florem sacrum gerit in capite, & globum aspidibus circumdatum, solitum ejus ornamentum, vel modium abundantiæ & fecunditatis symbolum, seu calathum frugum maturitatis indicem. Hinc conjectura universæ penes antiquitatis, Divinitatem hanc repræsentare Naturam Universam; In marmore apud Boissardum nomen ei datur: *Φυσις παντασιος*. Vid. Ill. Cuper. in Apotheos. Homer. pag. 253. Macrobius Saturn. L. I. c. 20. *ISIS cuncta Religione colitur, quæ est vel terra, vel natura rerum, subjacens soli. Hinc est, quod continuatis uberibus, corpus Deæ omne densetur, qua vel terræ, vel rerum naturæ altu, nutritur universitas.* Idem evincit Inscriptio illa Capuana in Templo S. Bened. apud Gruterum pag. 83. *TĒ. TIBI. VNA. QVÆ. ES. OMNIA. DEÆ. ISIS. - ARRIVS. BALBINVS. V. C.* Quibus ad amussim respondet nomen Isidis, quod pure pute Hebræum, *אני אהיה* Plutarchus: *εγω ειμι παν το γεγονος, και ον, και εσομενον.* Ego sum omne, quod fuit, quod est, quod erit. Quod utique

Est eadem
quæ Ce-
res.

ipfiffimum est nomen omnipotentiffimi Creatoris, naturæ vires fuas indentis; Quod attributum Ifidi datum in Inſcriptione Saitica in Templo Minervæ. Et Apuleius teſtatur, *Ifidem* eſſe naturam rerum, cujus numen unicum multiformi ſpecie, ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis, aitque Ifidin ipſam eſſe, quam Phryges Deam Matrem, Attici Minervam, Cretes Dianam, Siculi Proſerpinam, Eleuſinii Cererem, alii Junonem, alii Bellonam, Hecaten alii, alii Nemefin indigent, hinc a Platone dicta nutritrix omnia recipiens. Hinc mammata & ſpicata in nummis, quo ſignificatur, eam omnibus, animatis & inanimatis, nutrimentum præbere atque alimentum. Hinc Regi-næ ad inſtar in medio menſæ Iſiacæ Pignorii repræſentata, cui omnes aliæ Divinitates homagium quaſi præſtant, quod eodem tendit, & in Ægypto nil reſohabat, niſi *cultus Iſiacus*, *Sacra Iſiaca*, *Sacerdotes Iſiaci*. Huc collimat Numiſma Vetus Hadriani Imp. *in quo Iſis puel-lum Orum uberibus exertis admovet*. Et hinc ſuſpicari licet effluxiſſe cognomen *Cereris Mammoſæ* apud Lucretium Libr. IV. & *Al-mæ* apud Maronem, miram enim convenientiam Ifidin inter & Cererem, harmoniamque inter cultum & ritus utriusque oſtenderunt antiqui æque ac recentiores. Ita etiam Iſis, ut Ceres dicitur *Legifera*, quæ res utique nos admonet de immobili Uni-verſi ordine & æternis Naturæ Legibus huic Systemati ab Omnipotente inditis.

Inde

BVBASTOS- VRBS. ÆDIFICATA. VA-
LE. GAVDE. ÆGYPTI. MEA. NVTRIX.
Famosissimum inter alia *Isidis* erat fanum
apud Phocenses, & Thitorenſes XL. ſtadiis
ab Æſculapii Templo diſtans, circumſepta
area: Αδύτην ιερόν Ισίδος αγιωτάτον οποσα Ελ-
ληνες θεω τη Αιγυπτια πεποιηται, *Sacrum Isidis*
Adytum, omnium Sanctissimum, quotcunque Gra-
ci Ægyptiæ Deæ dedicarunt. Intrare fas nemi-
ni, niſi quem *Isis* ſomnio advocare dignata,
non aliter atque in Urbibus ſupra Mæan-
drum ſitis, Dii ſubterranei per nocturnas
excitant imagines, quos intra penetralia
descendere patiantur. *Isidi* quotannis *Ti-*
thoreæ celebrantur binæ nundinæ, vere &
autumno. Quibus introire penetralia licet,
tertio ante ambas nundinas die, arcano ſe-
ſe luſtrant ritu. Poſt tabernæ ab inſtitori-
bus eriguntur ex arundine, aliave quavis
materia fortuita. Venduntur mancipia,
pecudes, veſtis, aurum, argentum. Po-
meridianis jam horis animus ad Sacra ad-
jicitur. Lautiores immolare boves, cer-
vos; Tenuiores, anſeres & meleagrides
aves. Sus & capra hoſtiæ impuræ. Victi-
mæ intra adytum, extructa jam pyra de-
miſſæ lineis vel byſſinis colligabantur vin-
culis. Sacer hic apparatus ab Ægyptiis tra-
ditus. Pausanias. Lib. X. c. 32.

A Græcis
ad Germa-
nos. Gal-
los & Hel-
vetios.

Hoc Pausaniæ teſtimonium ideo erat af-
ferendum, ut inveſtigare poſſemus, quo
modo, qua via, *cultus hinc Iſiacus* ad noſtros
transferit Germanos, atque Helvetios, hæc
enim res *Inſcriptionem noſtram* propius tan-
git. Teſtis nim. eſt Strabo Geogr. L. IV.

Pho-

Phocenses & cum Phocensibus literas & Religio-
nem migrasse in Galliam, & Conditores extitisse
Massilia. Idem asserit Justinus. Histor. Lib.
43. c. 4. Ab his (nim. Phocensibus) Galli &
usum vitæ cultioris, deposita & mansuefacta Bar-
baria, & agrorum cultus, & Urbes mœnibus
cingere didicerunt. Tum & Legibus, non armis
vivere, tum & vitem putare, tunc olivam serere
consueverunt; Adeoque magnus & hominibus &
rebus impositus est nitor, ut non Græcia in Gal-
liam, sed Gallia in Græciam transbata videretur.
Hinc usus Græcæ Linguæ in Helvetia tem-
poribus Jul. Cæsar. exerte dicentis: In ca-
stris Helvetiorum tabulas repertas fuisse literis
græcis confectas. & ad Cæsarem perlatas, quibus
in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui nu-
merus domo exiisset eorum, qui arma ferre pos-
sunt &c. Lib. I. Quoad cultum Isiacum in
Germania, Tacitus exerte dicit: Pars Sue-
vorum & Isidi sacrificat. Unde causa & origo
peregrino Sacro, parum comperi; nisi quod signum
ipsum in modum Liburnæ figuratum, docet adve-
ctam religionem. de mor. Germ. c. 9. Hinc
ad hodiernum usque diem monumentum
Augustæ Vindelicorum in prætorio con-
spicuum. QVEM. MALE. POLLVERAT.
CVLTVRA. NEFARIA. DVDVM. GAL-
LVS. MONTICVLVM. HVNC. TIBI.
CISA. TVLIT. In quo tamen insignis næ-
vus latet. Quippe Isidi collis sacer fuit,
non Cisæ. Nec enim Cisæ mons, sed Isi-
dis dicitur. Isenberg. Inveniuntur etiam alia
adhucdum monumenta, quæ Isidis Sacra
in Germania a militibus etiam Romanis cul-
ta testantur. In Belgio, ISIDI. SACRVM.

SEX. POMPEIVS. SEX. L. SYRVS. MIL.
 LEG. V. AVG. VS. L. M. Aventinus L.
 II. Annal. Bojor. hoc adducit in Bavaria
 repertum: ISIDI. MYRIONYMÆ. SA-
 CRVM, FESINVS. T. JVLII. SATVRNI-
 NI. G. P. P. SERRARII. POSUIT. FOR-
 TVNATVS. EJVSDEM. SER. T. S. FA-
 CIVNDVM. CVRAVIT. Cum autem Isi-
 dis & Cereris Numen unum idemque sit,
 Mythologici utrumque dicunt esse terram.
 Servius ad L. 8. Æneid. *Isis autem Ægyptio-
 rum Lingua terra est, quam Isin volunt esse.*
 Et revera Tacitus nobis egregie plane cul-
 tum Isidis seu Terræ apud Germanos ita
 depingit: *Nec quidquam notabile in singulis, nisi
 quod (Rheudigni, & Aviones, & Angli, &
 Varini, & Eudoses, & Suardones, & Nui-
 thones) in Commune Herthum, id est Terram
 matrem colunt, eamque intervenire rebus homi-
 num, invehì populis arbitrantur. Est in insula
 Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum
 veste contectum, attingere uni Sacerdoti concessum.
 Is adesse penentrali Deam intelligit, vectamque
 bubus fæminis multa cum veneratione prosequitur.
 Lati tunc dies, festa loca, quæcumque adventu
 hospitioque dignantur. - - Donec idem Sacer-
 dos satiatam conversatione mortalium Deam tem-
 plo reddat. Mox vehiculum & vestes, & si cre-
 dere velis, Numen ipsum secreto loco abluitur.
 Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit.
 Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit
 illud, quod tantum perituri vident. de mor.
 Germ. c. 40.*

Isis est
 navigan-
 tium Pá-
 trona.

Isis præterea navigantium erat Patrona.
 Hinc Fana ejus ubique ad aquas, flumina,
 lacus ædificata, quale, secundum Herodo-
 tum;

tum, in urbe Busiri in medio Delta Ægypti sita, & Byzomeneos in Arabia, opus Sesostris, cui vicina Insula oleis confita, & mari circumalluta, cui prope portus DEÆ. SOTIRÆ. Servatricis, quem Principes quidam e maximis periculis liberati ab eventu rei sic nominaverunt. Diodor. Sic. L. 3. c. 44. Strabo L. 16. Et Phasim fluvium & urbem Colchidis intrantibus in ipso ostio ad sinistram apparebat Phasianæ Deæ statua, habens in manu cymbalum, & Leones sub Throno, qua figura pingebatur mater Isidis Rhea, ut Arrianus in Periplo observat; Sed & ab Isidis nomine *Isis fluvius* ab eodem Arriano describitur infra Phasim stadiis CLXXX. Et imagine formata, effigiataque *Isis navi* per varios Ægypti rivis variis stationibus singulis annis deferrebat. Hinc *cum navi* repræsentata in mensa Isiaca. Hinc *navigium Isidis*, *Baris Isidis*, de quibus Diodorus, Porphyrius & alii, quæ *Baris* dicebatur, & *Cista*, unde Sacerdotes Ægyptiaci *Cistiferi* ap. Martialem

*Dum te posse negas nisi lato Gellia clavo
Nubere, nupsisti Gellia Cistifero.*

Et *Barides* istæ, *cista*, *naves*, papyro & arundine confectæ erant. Lactantius dicit: Quod certus dies habetur in fastis, quo *Isidis navigium celebratur* L. I. & Isidi quotannis mense Martio *navigium* dicari, onustumque muneribus pelago committi solebat. Lucianus in Dialogo, πλοιον η ευχαι; Η Πρωρα υπερβεβηκεν εις το προσω απομηκυνομενη, την ικωνυμον της νεως θεον εχουσα την Ισιν εκατερωθεν,
In

In hocce Luciani loco utique Isis Dea & Tutela fuit, & Parasemon. Et quia Parasemon etiam erat, in prora posita est, qui locus Parasemi, & navi nomen posuit, ut mos postulabat. Hinc Isis apud Veteres ubiuis representata in vel cum cymbio. Et notus est nummus Victorini Cæsaris, in quo mulier stat cum puero *HORO*, quem fert sinistra, calatho capiti imposito. Dextro pede terram premit, sinistro navem quasi ascendit. Ad dextram habet gubernacula navis. Inscriptio est: SÆCVLI FELICITAS. Cui inscriptioni consentit Apulejus Lib. XI. *Metam.* Nam dextra quidem ferebat aeneam crepitaculum: Cujus per angustam laminam in modum balthei recurvatam, trajectæ mediæ pauca virgula, crispante brachio tergeminos jactus, reddebant argutum sonorem: Lava vero cymbium dependebat aureum: Cujus ansula, qua parte conspicua est, insurgebat aspis. Servius ad Virg. *Æneid.* L. 8. v. 695. Isis autem est genius Ægypti, qui per sistri motum, quod gerit in dextro, Nili accessus recessusque significat: Per situlam, quam sinistra manu retinet, ostendit affluentiam omnium lacunarum, i. e. fossarum, in quas Nilus stagnans recipiebatur.

Et Medi-
cinar.

Non tantum hæc divinitas Ægyptia navigantium, sed etiam *Medicine* erat Patrona; *Φαρμακων ποδων προς υγειαν ευρετιν medicamentorum multorum inventricem* (dicit Diodorus Sic. L. I.) a toto orbe venerari ob præsens in medicando numen: Illamque invenisse το της αδανασιας Φαρμακον, quo filium *Orum* non tantum in vitam reduxit, sed etiam mortalitatis participem fecit. *Orum* interpretantur *Apollinem*, qui την τε ιατρικην και την μαντικην ab *Iside* matre

T
tre
Salu
no Se
regi
lapio
Æne
quo
men
tur
enir
dere
te la
ope
Ade
tare
P.
cisse
que
diffe
Ton
per
deb
P
Hæ
Fan
nav
tari
gant
ti.
cau
cau
per
De

tre

ire edoctus est. Dea hæc Ὑγεία, Romanis Salus dicta est. Epidauri Templum ab Antonio Senatore constructum est Ὑγεία, καὶ Ἀσκληπιῶ, καὶ Ἀπολλωνί, ἐπικλησὶν Αἰγυπτίοις salutē, Ἐσουλῆ, & Ἀπολλίνι Ἀγυπτίῳ Pausan: l. 2. In Aeneo Claudii nummo SALVS. AVG. in quo Isis cum sistro & situla. ap. Pignor. in mensa Isiaca. Hinc hæc divinitas dicebatur excæcare, & visum reddere; Diodorus enim Lib. I. iterum narrat, Ἀγυπτίους tradere, oculis captos, aut alia corporis parte laborantes, si ad Deam hujus confugerint opem, in pristinum statum restitutos esse; Adeo ut mirum nequaquam sit, eam salutarem vocari in lapide apud Gruterum, & P. Quinctium pro salute filii sui votum fecisse Isidi, Serapidi, Libero, Liberæ, aliosque eidem Deæ ex monitu ejus dona dedisse. confer. Kircheri Ædipus Ægypt. p. 2. Tom. 2. pag. 385. Hinc ejus opem in recuperata valetudine experti, tabellas ei suspendebant, unde Tibullus

- - - nam posse mederi

Picta docet Templis multa tabella tuis.

Hæc ratio, hæc causa Aud. Prænobil. Erud. Fani Wetingensis, loci Limago proximi, navigatione satis periculosa & thermis salutaribus celebris, in honorem Isidis, *navigantium & artis ἰατρικῆς Patronæ*, dicati, extracti. Etenim Veteres non confugiebant ad causas mere naturales, agnoscebant causam causarum, pie, quanquam superstitione sibi persuadebant, cunctis rebus suos præesse Deos, Deasque tutelares, quibus honor & cultus

Ratio cultus Isidis apud A-quenses.

cultus sincera mente præstandus. Cum hac *Iside* Vir Cel. acute confert statuam S. Venæ Aquensem, imo putat, forsan eam antiquitus ipsissimam fuisse *Isidin*, quanquam huic conjecturæ id refragari videatur, quod *Isidi* nunquam pecten in manu sinistra, sed potius sistrum tribuatur.

A. SOLO. Huic *Isidi* *Wettingensi* **TEMPLUM. A. SOLO. EXTRVXIT. L. ANVSIVS. MAGIANVS. DE. SVO.** Extra oleas errarem, si multa afferrem de Templorum Origine, & eorum extructione, munificentia Principum. Fanum hoc dicitur extructum a *Solo*. Plane acquiesco in obs. Viri n. cl. ex antiquitate Romana ostendentis, Romanos in usu habuisse in omnibus notare ædificiis, a quibus extructa, an inde a fundamentis educta, an solummodo restituta, vel restaurata fuerint. Quod additur

DE.SVO. DE. SVO. simpliciter hoc est, hunc Virum propriis sumtibus, & nummis, non ex fisco publico, vel sumtibus Provinciæ hoc fanum extruxisse.

Nomen
Viri n.

Nomen Viri hujus Religiosi erat. L. ANVSIVS. MAGIANVS. Vir cæterum in antiquitate ignotus. Hoc certum est, terminationem nominis, & inscriptionem ipsam morem spirare Romanum. Ratio hujus munificentia erga *Isidin* videtur fuisse restitutio hujus Viri a morbo aliquo difficili; Omnibus scl. notissimum, quam salutarem vim, ab omnipotente inditam, virtutemque plurimi in Thermis hisce experiantur Aquensibus.

VIR. A-
QVENSIS

Dispiciendum potius, quid sibi velint verba

ba

ba illa : VIR. AQVENSIS. Vir n. Erud. in sua Disquisitione hæc verba explicat, ex Inspectione Limagi & thermarum Aquensium; Hoc modo noster L. ANVSIVS. MAGIANVS fuisse *der General-Intendent und Oberaufseher des Wasserwercks zu Baden*, so wohl was die Linnat als die Bäder angehet. Præsidium suæ sententiæ quarit ex antiquitatibus Romanis; In hac nim. Republica Septicolli Curatotes constituti erant alvei Tiberini. Suetonius originem hujus officii *Cæs. Aug.* tribuit. *Quo plures partem administrandæ Reipublicæ caperent, nova officia excogitavit: Curam operum publicorum, viarum, aquarum, alvei Tiberis.* in Vit. Aug. c. 37. Antiqua autem Inscriptio Romana clarissime evincit, jam ante tempora AVGVSTI officium hoc fuisse introductum, quod & natura rei utique postulat. Inscriptio illa sic sonat : C. FIBIUS. C. F. RVFVS. SEXT. SOTIDIVS. S. F. STRABO. LIBVSCI. DOMINVS. C. CALPETANVS CESTACIVS RVFVS. M. CLAVDIVS. M. F. MARCELLVS. L. VITELLIVS. C. FIL. VARRO. CVRATOR. RIPARVM ET ALVEI TIBERIS. (NB.) EX. S. C. Horum Curatorum officium erat, alveum Tiberis purgare, ripas reficere, & munire, ne urbs & navigatio ullum caperent detrimentum, terminos etiam statuebant, quousque habitare in ripa liceret. Hi Curatores nobiliori titulo postmodum ornati dicebantur Comites riparum, & alvei Tiberis. Cum his ergo curatoribus Aquarum Romanis cl. Vir nostrum confert L. Anusium Magianum,

num, simulque dicit, Virum quemdam Eruditum has voces *Vir Aquensis* explicare per civem Badensem. Einen Burger von Baden. Cui explicationi calculum suum denegat.

AQVENSIS quid? At videtur omnino, aliud esse *Virum Aquensem*, aliud *Curatorem Aquensem*, & quamquam *Vir Aquensis* non simpliciter accipiendum sit pro *Cive Aquensi* vel *Badensi*, nihilominus vox *Aquensis* omnino accipienda pro urbe *Bada*, non pro *Limago & Thermis*; quod Inscriptio in Templo hujus urbis invenienda clarissime evincit, quæ ita sonat:

M. AVRELIO. ANTONIN. CÆSAR. IMPERAT. DESIGN. M. L. - SEPTIMI. SEVER. PERTINACIS. AVG. FILIO. RESPUBLICA. AQVENSIS. Die Republique und Stadt Baden. In hac ergo Inscriptio-
ne vox *Aquensis* manifeste sumitur pro *Civitate Aquensi*.

VIR quid? Quo sensu autem vox **VIR** sumenda sit; etiam inquirendum. *Vir* dicitur a *VI. VIS.* a Græco ΙΣ , Græcum ΙΣ a Hebræo וִיר ; quod designat Virum fortem, intrepidum, spectabilem, virtutibus excellentem, ad splendida munera vocatum. conf. Vossii Etymolog. Utique vox *Vir* pro dignitate & munere accipitur in titulis *Duum-Virorum*, *Trium-Virorum*, *Quinque-Virorum*, *Quindecim-Virorum* apud Romanos. Idem evincit Marmor apud Gruterum pag. 489. N. 10. ubi hæc legenda Inscriptio: C. VON CONIO. C. F. GAL. PLACIDO. ÆDIL. II. VIRO. II. FLAMINI. II. QVÆSTORI. SALIORVM. MAGISTRO. Imò quid multa

multa? ipse n. cel. Vir hanc vocem *Vir* accipit pro dignitate politica, dum eam explicat per Curatorem aquarum, adeo ut **VIR AQVENSIS** explicandum sit de *Viro* aliquo dignitatibus & munere forsan Senatorio Urbis conspicuo.

Quid vero sibi velit sequens Litera **B.** B. non significat Balneatorem. valde est obscurum. Per **BALNEATOREM** hanc Literam cum *Vir. n. cel.* reddere, est durissimum, noster enim **L. ANUSIUS. MAG.** ut evictum, *Vir* erat *spectatus*; E contra quid abjectius *Balneatoribus, Pilicrepis, Aliptis, Alipilis, Mediastinis*, qui balneis præerant, illorum curam gerebant, eorumque usibus deserviebant; Ejusmodi *Balneatorem* vel potius *Fornacatorem Commodus*, cum forte tepidius lotus fuisset, in fornacem conjici jussit. Seneca: *Cum in Alipten inertem, & hac plebeia unctioe contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris, quæ prout plana pervenit, aut concava, ita sonum mutat.* Et alio loco: *Aliptam cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec unquam tacentem, nisi dum vellit alas, & alium pro se clamare cogit.* Quis nunc nostrum **L. ANVS. MAG.** *Virum Aquensem* cum ejusmodi fursure miscere vellet? Mit einem Wort: Er ware weder Bader noch Schröpfer.

Literam ergo **B.** in Inscriptione nostra explicandam autumo ex inscriptione supra allata, ubi **C. Voconius** dicitur fuisse *Ædilis, bis, Vir bis, flamen bis.* Adeo ut nostra litera **B.** significet, hunc **Luc. Anus. Mag.** duplici vice, munere eodem spectabili fuisse.

VI. Stück. M m se

se defunctum; Plane ut apud nos in more est positum, ut idem Vir Magistratus, bis, ter dignitatem ornare Satraparum, Tribunorum, Quæstorum &c. possit.

Ornamen-
ta T. hu-
jus Isiaci
Wetting.

Extructio hoc fano Isidis, honestum utique erat, ut illud condecoraretur utensilibus, stautis, vasis sacris, sistro, situla, speculis, quæ ornamenta Græcis dicta ἀναθηματα; Id etiam pro ratione temporum & loci quocunque modo præstiterunt ALPINA. ALPINVLA & PEREGRINA. Luc. Anus. Mag. Coniunx & Filia, & Pietate in Lares Patri nil quicquam cedentes. Gratiâ habemus Vir. n. cel. qui obscura hæc nomina tantum, quantum expectari potest, ex Inscriptione aliqua illustravit Aventicensi. Multa bene coacervari hic possent de Anathematibus, Ornamentis, Donariis, quibus ædes Sacræ ab omni retro ævo fuerunt ditatæ, *at at ratio tandem aliquando habenda patientiæ vestræ, novem jam speciminibus (in quibus omnes thesauri numismatici plenissimo modo, sapiuscule præter oleas, fuerunt effusi, exhausti) ad incitas & nauseam redactæ & proculcatæ.* Nota est munificentia Israelitarum specula sua (quicquid fuerint) in Tabernaculum Mosaicum afferentium. Quam stupenda, quam inexhausta Templum Hierosolymitanum utrumque possederit donaria, apud S. S. & Scriptorem Judæum legi, at enunciari non potest! Nil dicam de Templo Beli Babylonii, a Xerxe opibus omnibus exuti, spoliati, solo æquari; Unicum memorandum est de Templo Dianæ Ephesino, Herodotum scl. testari

ενθα δὴ οἱ ΕΦΕΣΙΟΙ πολιορκούμενοι ὑπ' αὐτῶν, ἀνε-
θεσαν

ἔδωκαν τὴν πόλιν τῇ Ἀρτεμίδι, ἐξαψαντες ἐκ τῆς νῆος
 χορινίον εἰς τὸ τεῖχος. L. I. a. 26. *Ephesios a Cræso*
obsessos urbem universam Dianæ donasse, fune ex
ade Dianæ ad murum alligato.

Summa Donarii & Ornamentorum Alpinæ Alpinulæ & Peregrinæ matris, & filia^{Summa}
 lia erat X. C. i. e. *Denarii Centum.* Ita scilicet ^{Donarii} X. C.
 figuram illam X. explicandam esse demon-
 stravit cel. V. l. c. Denarius est nomen
 vere adjectivum, & significat numerum
 Denarium, eratque e præcipuis nummo-
 rum argenteorum generibus. Ab uno la-
 tere urbis Romæ galeatum caput cum nu-
 meri nota X. habebat. Ita dicebatur,
 quod pro Decem assibus in solutionem ce-
 debat, quoad, perpetuis bellis vexato &
 exhausto ærario, placuit sexdecim assibus
 permutari, quod contigit, cum Hannibal
 perpetuos sexdecim annos totam crudeissi-
 me vexaret Italiam; qui denarii quanquam
 ex decem in sedecim asses essent permutati,
 antiquum tamen nomen & notam X. reti-
 nuerunt. Centum autem Denarii secun-
 dum computum Harduini efficerent XL.
 libras Gallicas. XL. *Franken.* Secundum
 computum vero Fred. Gronovii XXX. fl.
 Hollandicos. Verum vehemens suspicio
 incidit, annon aurei Romanorum nummi
 hic intelligendi sint, quos aureos Denarios
 Plinius Libr. 33. cap. 3. & Didymus apud
 Priscianum Libr. de Ponder. appellant, live
 quod easdem imagines, quas argentei De-
 narii ostendebant, sive quod magnitudine
 ad oculum non multum ab iis discrepa-
 rent. *Verum tamen, dicit Brerevood de*
ponderibus &c. ex aureis nummis, qui super-
sunt,

M m 2

sunt,

sunt, adverte, priscum aureum Romanorum Consulium temporibus prociusum duos Veteres Denarios Argenteos ponderasse, ut ex iis, qui supersunt, exploratum est. Aureus Consularis pondere æquivalet Ducatis $2\frac{3}{8}$. Ita centum Denarii Aurei conficerent Summam centum præter propter plus vel minus Ludovic. Nolo de Denariis plura addere, ne dolor ingens renovetur mihi expensorum in itinere meo nummorum, & ultra trecentorum Imperialium. Et vere ridiculum, multa blaterare de nummis antiquis, dum loculi nostri nummis patriis tam probe sint vacui, ut citius telas araneorum, & casei panisque micas inde extraheret aliquis, quam unicum solidum Ludovic. Quæ, ut memini, acerba fuit querela Ill. P. D. Huetii magnam pecuniæ vim in Bibliopoliis effundentis.

L. D. D.
Vican.

Ultima tandem nostræ inscriptionis signa & verba nullam nobis nectunt difficultatem; Rationi consentaneum est, cum hoc fanum Isidis de novo a Solo fuerit extractum in loco publico, antehac ejusmodi usui non destinato, illud fieri necesse fuisse consensu Vicanorum, vel Seniorum Wettingensium, penes quos potestas hæc in re decernendi, adeo ut hæc literæ significant: *Locus Datus Decreto Vicanorum.*

Epilogus. Hoc modo Aud. Prænob. Erud. scopulos prætervecti, cacisque e vadis Limagi emersi petamus portum, & vela contrahamus. Agnoscite mecum ex hisce literis vetustate exesis, mediis in paganismi tenebris, scintillulam pietatis, monumenta egregia animi grati erga supremum numen stabilientis, utinam solummo-

lummodo vestigia hæc premeremus; Miranda naturæ quottidie magis magisque e terræ eruuntur visceribus, omnia clamant stupendam sapientiam, infinitam potentiam, incredibilem bonitatem Entis Entium, & Causæ Causarum, Dei, & cœli enarrant gloriam ejus. Benignissimum hoc Numen beneficiis stupendis nos sibi devincit, & quod omnium Maximum, aperuit nobis miseris, sordibus mundi & peccatorum inquinatis, animo & corpore lethaliter ægrotantibus, thermas salutiferas & fontem apertum sanguinis & Sp. Jesu *σπῆρος* nostri Bethlehem in Domo Davidis; Huc huc concedite & anxio Spiritu anhelate, & properate bene loturi fratres. Aqua viva, spiritu sancto & igne dulcissimo temperata, blando murmure jam vos invitat. Jam balneator præcinctus expectat, quod unctui, quod tersui opus est, præbiturus ipsemet. His undis sedulo fide & sanctimonia vitæ inculpatæ nosmet immergamus, has aquas sitibundi continuo bibamus, hauriamus, & post semel recuperatam animæ salutem huic æterno Numini sequentem suspendamus in æternum cordis nostri tabulam

DEO. TRIVNO.
 PATR. FIL. SP. S.
 TEMPLVM. SPIRITVALE. A. SOLO.
 VNCTI. TVI. DE. TVO. PONVNT.
 AD. CVIVS. TEMPLI. ORNAMENTA
 ZION. MATER. ET. FILIÆ.
 OMN. FACVLT. CORP. MENT. SPIRITVS.
 DANT
 LOCVS. DESIGN. DECRETO. ÆTERNO.
 FIAT. DIXI.

XXIV.

Kirchen-Verfassung

Vonder Hochlöbl. Schweizerisch-
Reformirten Ständen Zürich und Bern.

Betreffend

Die Expectanten im geist-
lichen Stand.

Die Verfassung, dieser zweyen Hoch-
löbl. Ständen von den Verfassungen an-
derer Protestantischen Oertern in Deutsch-
und Holland differirt, und Fremde von der unsri-
gen keinen deutlichen Begriff haben; als hat
mich nicht unnütz zu seyn bedunckt, in diesem Stück
eine aufrichtige Relation und hinlängliche
Nachricht, von dieser wichtigen Sache, den
Ausländischen zum Dienst, und zur Rechtferti-
gung unserer Kirchen aufzusetzen; Und will ich
bey den disseitigen Gebrauchen des Hochlöbl.
Cantons Zürich den Anfang machen.

Expectanten in Zürich sind eigentlich weder
Candidati, noch Pastores, sondern etwas mehr
als

* Diese Nachricht ist so beschaffen, wie sie mir von Hrn.
Inspector Meister übersandt, nachhero aber von einem
gelehrten Mann übersehen, und mir sammt Herrn
Prof. Breitingers Oration übersandt worden.